

Emanuel Copilaș
Istorie și politică, istoria ca politică

Copyright © Emanuel Copilaș
Copyright © TRITONIC 2018 pentru ediția prezentă.

Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din carte.

TRITONIC

Str. Coacăzelor nr. 5, București
e-mail: editura@tritonice.ro
www.tritonice.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU):
http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

COPILAȘ, EMANUEL

Istorie și politică, istoria ca politică. Ipostaze ale național-comunismului românesc/
Emanuel Copilaș – București: Tritonic Books, 2018

Conține bibliografie

Index

ISBN: 978-606-749-354-2

94

Coperta: ALEXANDRA BARDAN
Editor: BOGDAN HRIB
Comanda nr. 239/noiembrie 2018
Bun de tipar: decembrie 2018
Tipărit în România

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

Emanuel Copilaș

ISTORIE ȘI POLITICĂ, ISTORIA CA POLITICĂ IPOSTAZE ALE NAȚIONAL-COMUNISMULUI ROMÂNESC

t...
TRITONIC

*Profesorului și prietenului Michael Shafr,
cel care m-a învățat să „citesc” altfel istoria recentă*

Cuprins

Introducere	7
Cetățenii și revoluția: tehnici de producere a cetățeniei în România comunistă, 1965-1989	11
În loc de introducere: resorturi discursiv-ideologice ale cetățeniei	11
Cetățenie și luptă de clasă: o contradicție antagonică?	15
Comunist, patriot, cetățean – ipostaze ale subiectului politic	21
Corectitudinea în muncă, sau tehnica material-coercitivă de producere a cetățeniei,	26
„Totul pentru patria noastră socialistă!”, sau tehnica simbolic-remunerativă de producere a cetățeniei,	28
Elemente bolnave, descompuse, trântori, leneși, nebuni, sau tehnica punitiv-psihiatrică de producere a cetățeniei	33
Egalizare, disciplinare, transformare: funcția plurivalentă a cetățeniei în Epoca de Aur	37
Bibliografie:	40
Imposibila independență: aspecte ale politicii externe românești în perioada comunistă	45
Introducere: comunismul românesc de la ilegalitate la guvernare și la comunizare	
Capcanele destalinizării	48
Tentația autonomiei. Premisele disidenței ceaușiste	51
Extinderea și consolidarea autonomiei.	
Intrarea în scenă a lui Ceaușescu	61

Condamnarea invaziei din Cehoslovacia: punctul culminant al comunismului românesc	63
Deteriorarea capitalului de imagine al regimului în plan internațional	66
Remarci finale: <i>disidența calculată</i> , piatra unghiulară a politicii externe a României comuniste	71
Bibliografie selectivă:	73
 Comuniști „nativi” versus comuniști „moscoviți”. Strategii de reconstruire identitară a național-comunismului în România postcomunistă	78
Introducere	78
„Devierea de dreapta”: o scurtă introducere	79
Tipuri de discursuri	85
Concluzii: o falsă tipologie	107
Bibliografie:	110
 Național-comunismul ca excepționalism? O punere în perspectivă	116
Introducere	116
Metodologie	117
Premise istorice și ideologice ale naționalismului românesc	119
Naționalisme interbelice	123
Politică, ideologie și retur: dimensiuni ale național-comunismului	136
Național-comunismul în postcomunism: continuități și semnificații discursive	161
Concluzii	164
Bibliografie:	171
 Index de nume	184
Index de termeni	190

Introducere

Rățiunea care m-a determinat să adun textele de mai jos într-un volum unitar este simplă: este vorba, pe lângă preocuparea științifică pentru regimul comunist românesc, concretizată în ultimul deceniu prin mai multe volume de autor și zeci de articole științifice și intervenții publicistice – de încercarea de a circumscrie problematica abordată din patru unghiuri diferite, dar complementare, unele dintre ele, cum este cazul capitoului axat pe falsa distincție comuniști „nativi” respectiv comuniști „moscoviți”, depășind perioada comunistă propriu-zisă și aflându-se la intersecția dintre comunism și postcomunism. În plus, ultimele două contribuții reprezintă versiuni substanțial extinse și îmbunătățite în raport cu variantele în care au fost publicate inițial.

„Cetățenii și revoluția. Tehnici de producere a cetățeniei în România socialistă, 1965-1989”, textul care deschide volumul, a fost publicat pentru prima dată în cartea *A guverna/a fi guvernat. Ipoteze ale raportului dintre stat și cetățean*, coordonată de către politologii Ruxandra Ivan și Vasile Pleșca și apărut în 2015 la Editura Universității din București. Tema tratată aici, aceea a incompatibilității ideologice și politice dintre partidul comunist și stat, a fost extinsă într-un volum de sine stătător: *Cetățenii și revoluția. Contradicții între partid și stat în Epoca de Aur*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2017. „Imposibila independență: aspecte ale

politicii externe românești în perioada comunistă”, a apărut inițial sub formă de articol științific în *Suplimentul Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu*, Cluj-Napoca, 2013. „Comuniști «nativi» versus comunisti «moscoviți». Strategii de reconstruire identitară a național-comunismului în România postcomunistă” reprezintă la rândul său un capitol din volumul colectiv coordonat de către politologii Sergiu Gherghina și Sergiu Mișcoiu și intitulat *Miturile politice în România contemporană*, Iași, Editura Institutul European, 2012. În sfârșit, „Național-comunismul ca excepționalism? O punere în perspectivă” a apărut pentru prima oară în volumul coordonat de către antropologul Vintilă Mihăilescu, *De ce este România astfel? Avatarurile Excepționalismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2017. Țin să mulțumesc editurii Tritonic și domnului Bogdan Hrib, care a încurajat acest proiect și a contribuit în mod decisiv la materializarea lui.

Timișoara, octombrie 2017

„Istoria este o fiară uriașă și puternică, ce ne covârșește, și, cu toate acestea, trebuie să-i înfruntăm privirea de plumb și să o silim să se pună în slujba noastră” (Alain Badiou, *Secolul*)

„Oamenii își făuresc ei înșiși istoria, dar și-o făuresc nu după bunul lor plac și în împrejurări alese de ei, ci în împrejurări care există independent de ei, împrejurări date și moștenite din trecut” (Karl Marx, *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*)

„ (...) trebuie să înregistrăm fidel faptul istoric; numai că în expresii generale, ca de pildă «fidel» ori «a înregistra», rezidă o ambiguitate. Până și istoriograful comun și mediu, care crede și pretinde că nu face altceva decât să recepționeze, supunându-se strict datului, nu se poate comporta pasiv față de gândirea sa, ci aduce cu sine categoriile sale proprii și privește prin ele ceea ce i se înfățișează; îndeosebi peste tot unde caracterul științific trebuie să fie prezent nu se poate îngădui rațiunii să adoarmă, ci trebuie întrebuințată reflecția. Cine contemplă lumea în mod rațional este, la rândul său, privit rațional de ea, ambele elemente determinându-se reciproc” (G.W.F. Hegel, *Prelegeri de filozofie a istoriei*)

Cetățenii și revoluția: tehnici de producere a cetățeniei în România comunistă, 1965-1989

În loc de introducere: resorturi discursiv-ideologice ale cetățeniei

Calitatea de cetățean, de membru cu drepturi depline al unui *polis*, nu este o invenție recentă. A fost concepută în antichitate, deși într-un sens mult mai restrictiv și exclusivist decât cel utilizat în prezent. Impresionanta democrație ateniană, de exemplu, conta doar pe câteva mii de cetățeni, bărbați cu statut social și o anumită avuție; marea majoritate a populației (sclavii, femeile, copiii) reprezentau instrumentele pasive aflate la discreționarul decizional al cetățenilor, în ciuda faptului că munca lor asigura existența și continuitatea *polis*-ului. În perioada modernă, sensul cetățeniei s-a modificat, în strânsă interdependență cu cel al democrației. Ultima a devenit, pe măsură ce comunitățile umane se extindeau, reprezentativă, indirectă, direcția de manifestare transformându-se corelativ din orizontală (democrația directă) în verticală (democrația reprezentativă) (Sartori, 1999, 39-40). Corelativ, noul tip de democrație opera cu subiecți care doreau mai degrabă limitarea puterii politice decât gestionarea sau exercitarea ei, așa cum se întâmpla în antichitate: „libertatea modernă era libertatea persoanei private, nu a cetățeanului, și era libertate față de politică în aceeași măsură ca libertate în politică” (Miller, 2000, 104). Însuși

termenul „privat”, observă Sartori, își schimbă radical sensul. Dacă în democrațiile antice absența calității de cetățean era percepută de cei care se considerau îndreptățiți să o obțină ca o privare, ca o lipsire a persoanei de un bun inalienabil, în democrațiile moderne „privat” înseamnă preponderent personal, un spațiu intim și protejat de imixtiunile arbitrare ale politicului (Sartori, 1999, 260).

Oarecum de la sine înțeles, în noile democrații ponderea fiecărui cetățean în decizia asupra problemelor obștești nu avea cum să nu se diminueze. Pentru a compensa acest neajuns, dar și din multe alte motive, democrațiile liberale au extins calitatea de cetățean asupra tuturor rezidenților adulți ai unui stat. Noile forme ale puterii, observă Michael Foucault, sunt mult mai eficiente și insidioase deopotrivă, având ca unic scop prezervarea și optimizarea funcționalității statului ca instituție, spre deosebire de perioadele istorice în care puterea era masiv personalizată (Foucault, 2005a, 88). La rândul său, guvernarea (preponderent teritorială) se transformă în „guvernamentalitate”, adică „ansamblul format din instituțiile, procedurile, analizele și reflecțiile, calculele și tacticile care permit exeritarea acestei forme absolut specifice, deși complicate, de putere care are ca țintă principală populația, ca formă majoră de cunoaștere economia politică, iar ca instrument tehnic esențial dispozitivele de securitate” (Foucault, 2005a, 71). Puterea politică modernă „științificizează” de asemenea și dreptul: pedepsele devin mai puțin atroce, mai puțin spectaculoase, în schimb ele se adresează acum individului ca atare, nu faptei penale. Noile tehnologii ale puterii produc criminalitatea ca formă de reglementare a comportamentului populației prin impunerea unor standarde de normalitate care funcționează administrativ, în direcția creșterii productivității economice (Foucault, 2005b).

Cetățenia, termen pe care îl utilizez în sens filozofico-politic, nu este, așa cum voi încerca să argumentez pe parcursul studiului,

o categorie politică trans-discursivă. În ciuda faptului că există o indeniabilă contiguitate între cetățenie în sensul liberal, respectiv cetățenie în sensul leninist al termenului, ambele fiind forme de adaptare la un anumit *status quo*. Dar, dacă regimurile liberale doreau păstrarea și perfecționarea aceluia *status quo*, cele leniniste urmăreau fără doar și poate depășirea lui. În intensul conflict ideologic desfășurat de-a lungul Războiului Rece, regimurile liberale și cele leniniste au concurat agresiv pentru a impune propriul sens particular-privilegiat, generator al unui comportament politic aferent – cetățeniei. Numai că, în timp ce în cadrul relației liberale putere-individ, ultimul, în calitate de cetățean, era, deși preponderent semnat în discursul oficial, la rândul său semnificant, chiar dacă întreaga relație avea și are la bază o evidentă asimetrie semantico-politică – în cadrul relației leniniste putere-individ, asimetria și diferența dintre cele două părți nu era recunoscută decât ca o temporară anomalie. În acest discurs, cetățeanul era un permanent și vehement semnat. Raportarea Republicii Socialiste România (RSR) la problematica cetățeniei o dovedește fără doar și poate.

Prezentul studiu pornește de la ipoteza că tehnologia puterii existentă în România comunistă între 1965 și 1989 relevă ambiția unei republici omniprezente de a-și produce cetățenii cât mai minuțios posibil, fără a fi la rândul său produsă de ei. Dimensiunile principale ale acestei tehnologii politice, urmând a fi hașurate pe parcurs și analizate explicit la finalul textului, sunt: angajarea materială (industrie, agricultură – tehnica material-coercitivă) și deopotrivă simbolică (propagandă, festivități și spectacole publice, toate având rolul de a ameliora „conștiința politică” și patriotismul cetățenilor – tehnica simbolic-remunerativă) a populației în marele semnificant gol numit „construcția socialismului”, respectiv excluziunea politico-ideologică urmată de reeducare („elemente

bolnave”, „descompuse”, „trântori”, „leneși” și „nebuni” – tehnica punitiv-psihiatrică de producere a cetățeniei). Până atunci, se impune însă o discuție preliminară amănunțită a problematicii concept de cetățenie în accepțiunea discursului leninist, a celor trei ipostaze ale subiectului politic (comunist, cetățean, patriot), respectiv luarea în considerare a câtorva elemente specifice de biopolitică național-comunistă.

Nu în ultimul rând, trebuie menționat faptul că prezentul studiu se integrează în economia tematică generală a volumului prin faptul că evidențiază raportul dintre stat și cetățean într-un interval de timp specific prin intensitatea și unicitatea practicilor disciplinare destinate integrării subiecților politici, cetățenii RSR, în ordinea discursului oficial. Ca idee, respectiv ca practică politică, guvernarea este cum nu se poate mai diferită în regimurile liberale în raport cu cele leniniste. În primele, a guverna înseamnă autogestionarea politică a unei societăți care își autoinstituie, prin mijloace democratice, o conducere colectivă și astfel reprezentativă. Ca guvernați, cetățenii au acces, prin intermediul reprezentanților lor, guvernanții, la influențarea procesului decizional. Desigur, guvernanții au tendința să reprezinte din ce în ce mai puțin, odată cu trecerea timpului, interesele guvernaților, concentrându-se cu predilecție pe propriile interese. Aici intervine alternanța politică, alegerile libere periodice menite să revitalizeze sistemul politic în sensul de prevenire a creșterii coruptibilității facțiunii care s-a menținut prea mult timp la putere și care dă semne că este tot mai puțin interesată de soarta *polis*-ului în ansamblu în raport cu propria ei soartă. Sau, așa cum simplu și percutant s-a exprimat Churchill, „democrația este cel mai rău sistem politic din lume cu excepția tuturor celorlalte”.

În regimurile leniniste în schimb, guvernarea nu înseamnă numai administrarea unei societăți, ci și permanenta ei (re)

producere într-o direcție transformatoare, militantă, nouă. Sigur, s-a scris enorm despre faptul că și regimurile liberale ar proceda în acest fel. Michel Foucault cu a sa „guvernamentalitate”, Herbert Marcuse și a sa „toleranță represivă”, Antonio Gramsci și „cultura guvernanților” versus „cultura guvernaților” – pentru a lăsa la o parte vechile critici marxiste la adresa societății civile, înțelegă ca insidios mecanism de autoperpetuare și de legitimare al capitalismului – toți acești autori au considerat că între regimurile liberale și cele leniniste există o diferență de grad, nu una de natură: practicile guvernamentale liberale ar fi doar mai „soft”, obținând în schimb rezultate mult mai durabile decât cele obținute de către și în interiorul regimurilor leniniste. Din punctul meu de vedere, între cele două forme de guvernare există o diferență de natură, nu una de grad, această diferență fiind sesizabilă în primul rând în ceea ce privește raportarea ambelor tipuri de regimuri la prezent, relația fiecăruia cu un anumit tip de *status quo*.

Cetățenie și luptă de clasă: o contradicție antagonică?

Spre deosebire de regimurile liberale, cetățenia în regimurile leniniste conține o contradicție majoră, contradicție ce reflectă însăși natura divizată, schizoidă chiar, a acestor regimuri. În cazul regimurilor liberale, cetățenia este un element de legitimare a *status quo*-ului. Toate criticile la adresa puterii venite din partea societății civile acționează ca un fel de supapă de detensionare care eludează, prin interiorizare, orice punere în problemă de anvergură a oridinii politico-economice existente, confirmând-o în același timp. Capacitatea hegemonică a discursului liberal este în această privință net superioară discursului leninist, care nu și-a oferit o astfel de supapă de detensionare, un astfel de mecanism de reglementare internă care să prevină acumularea unor tensiuni cu

potențial subversiv major. Regimurile leniniste urmăresc să abolească distanța dintre societate și politică, considerând că socialul este perfect transparent în raport cu sine însuși și politica se poate topi în societate într-un întreg armonios, lipsit de contradicții și exploatare. Acest deziderat se reflectă în ambiția ultimă a leninismului de a suprapune și ulterior identifica proletariatul, clasă generică în sine, cu întreaga societate și ulterior, după ce revoluția mondială va fi avut loc, cu întreaga lume.

Jowitt (1993) distinge între mișcări leniniste (partide revoluționare) și regimuri leniniste, partide revoluționare ajunse la putere și constrânse să acționeze și pe filieră guvernamentală, statală. Numai că partidele leniniste se comportă ca niște „fortărețe” în raport cu societatea pe care urmăresc să o modeleze în conformitate cu propriile principii revoluționare. Intransigența ideologică și militantismul se pot dilua la o expunere prelungită a partidului în raport cu „masele șovăielnice” și tributare unei mentalități retrograde și oportuniste, „mic-burgheze” într-un cuvânt. Asta pe lângă faptul că partidul ca organizație poate fi infiltrat și erodat din interior, pe lângă „carieriști”, de tot felul de agenți ai puterii. Odată ajunse ele însele la putere, partidele leniniste au, pe lângă responsabilitatea față de propriii membri, și responsabilități statale. Iar societatea, la care se raportează cu o permanentă neîncredere, dacă nu chiar ostilitate, este abordată (asaltată, mai bine spus) printr-o complexă strategie: insulare-penetrare-transformare. Pentru Jowitt, partidul „fortăreață” se izolează în primă fază relativ la tendințele ideologice dizolvante ale societății, încercând să își păstreze și consolideze ceea ce în limbaj propagandistic era numit „puritatea rândurilor”, pentru ca apoi să demareze un lung și laborios proces de „penetrare” a acesteia, de difuzare a propriului discurs astfel încât să devină tot mai familiar publicului larg – proces având ca finalitate transformarea societății „după chipul și asemănarea” partidului. Numai

atunci când aceasta se va comporta și va acționa ca un gigantic și monolitic partid la rândul ei, numai atunci se poate pune vechea problemă marxistă a dispariției statului și implicit partidului. Adică a încheierii revoluției. În acest context trebuie subliniat că marxismul diferă profund de leninism din multe puncte de vedere, așa cum se evidențiază de altfel în literatura de specialitate (vezi Kubáľková și Cruickshank, 1980, 31-34, 99-100, 115-121; Tucker, 1969, 10-11; Copilaș, 2012; Copilaș, 2013).

Radicalismul partidului, o grupare fanatică și ultra-militantă, formată din ceea ce Lenin numea „revoluționari de profesie”, este invers proporțional cu succesul său politic (Tucker, 1969, 187-188). Aici rezidă, așa cum vom vedea, una din marile probleme ale lui Nicolae Ceaușescu, dezamăgit și îngrijorat de faptul că Partidul Comunist Român (PCR) se transforma progresiv într-un partid de „funcționari”, incluzând tot mai puțini „activiști revoluționari” (Ceaușescu, 1989, 233). Birocratizarea și rutina reprezintă inamicii principali ai regimului leninist, catalogat pertinent de către Robert Tucker drept „regim revoluționar dinamic de masă sub auspicii monopartinice” (1971, 7). Birocratizarea este însă inevitabilă deoarece, așa cum am amintit deja, regimurile leniniste au responsabilități nu numai pe linie de partid, ci și pe linie de stat. Iar cu timpul, ultimele tind să devină prioritare în raport cu primele, fenomen tradus în termeni leniniști prin diminuarea „vigilenței” și/sau a „combativității revoluționare” și echivalând cu invadarea și lenta dezagregare a partidului de către influențe externe, „mic-burgheze”, provenite atât din propria societate, cât și din afara granițelor țării (Ceaușescu, 1989, 222).

Dilema fundamentală în acest caz este că regimul leninist are nevoie, din punctul de vedere al partidului, de cât mai mulți „activiști revoluționari”, comuniști devotați, patrioți, în timp ce, pe filieră statală, este nevoit să aibă de-a face cu simpli și banali

cetățeni, cărora încearcă în permanență să le insufle o „nouă” conștiință politică, revoluționară, o nouă moralitate, o nouă etică, pe scurt, să îi transforme în celebrii „oameni noi”. Nikita Hrușciiov era perfect conștient de acest problematic aspect: „Noi suntem comuniști. Nenorocirea este că am preluat puterea și am înlăturat pe capitaliști și moșieri și prin aceasta am devenit ostași ai revoluției mondiale și purtăm răspundere pe linie de stat. Noi purtăm răspundere nu numai ca comuniști (sic!), ci avem și o răspundere națională. În această situație se află toți cei care au luat puterea” (Buga, 2012, 210). Cum transformi cetățenii în comuniști? Sau cum îi împiedici măcar să devină membri de partid pe cei mai puțin „înaintați” ideologic, dar în același timp deosebit de pragmatici, cum obstrucționezi birocrațizarea partidului, menținerea lui pe coordonate revoluționare, dinamice, militante, prevenind osificarea birocratică, cum previi transformarea unei organizații având tradiții politice „ilegaliste” și subversive, contestatare la adresa *status quo*-ului politic, într-un comod și până la urmă mic-burghiez partid de guvernământ? Cum și până unde să faci concesii unui prezent politic indezirabil, unui temporar stat, pe care ești nevoit să îl conduci în condiții ostile sau cel puțin nefavorabile atât în plan intern, cât și extern, stat alcătuit, până la definitivarea revoluției globale, din temporari și imaturi ideologic cetățeni? Sunt câteva din întrebările pe care sunt sigur că Ceaușescu și le punea frecvent, chiar dacă altfel formulate, și la care nu a încetat să răspundă nici până în ultimul moment altfel decât în maniera unei inflexibilități ideologice debordante (Ceaușescu, 1989, 223).

Un partid al comuniștilor, nu al cetățenilor, cel puțin nu al cetățenilor ca cetățeni, ci ca viitori comuniști, ca oameni care vor fi renunțat la îndoială, duplicitate, la mentalitatea individualistă și la prevaricațiunile specifice birocrațiilor, dar reverberând la nivelul întregii societăți. Deși era practic imposibil de distins, în cadrul

regimurilor leniniste, partidul de stat, primul se afla în raport cu ultimul într-o relație de subordonare. „Organele de partid” nu aveau dreptul să înlocuiască organizațiile „obștești” sau „de masă”, nici „consiliile oamenilor muncii”, colective ale muncitorilor din fabrici care răspundeau pentru calitatea producției și îndeplinirea planurilor de producție pe linie de stat, muncitorilor incumbându-le deci în acest caz obligații în calitatea lor de cetățeni. Pe de altă parte, „membrii de partid din aceste organisme și din toate sectoarele de activitate răspund, în fața organelor de partid, de activitatea lor și a organismelor din care fac parte” (Ceaușescu, 1989, 204; vezi și Ionescu, 2009, 61-74).

Partidul acționa deci, în termenii lui Foucault, ca un instrument de „păstorire” a conștiințelor individuale, pe care le dorea revoluționare, permanent orientate spre angajament și sacrificiu în favoarea unui bine colectiv suprapus rigid cu interesele regimului. Simplul civism nu putea asigura o astfel de mobilitate, voluntară și asumată deopotrivă; conștiința cetățenească, în măsura în care exista, reprezenta un inamic ideologic; purtătorii ei erau în schimb indispensabili construirii socialismului. Lenin afirmase fără echivoc: „Noi putem (și trebuie) să începem construcția socialismului nu cu un material uman imaginar sau anume creat de noi, ci cu un material uman pe care ni l-a lăsat moștenire capitalismul” (Lenin, 1954, 593). Acest „material” era însă mai dificil de modelat decât se anticipase în primă instanță. Pe de altă parte, în regimurile leniniste nu se poate discuta de cetățeni în accepțiunea liberală a termenului, deoarece conceptul de societate civilă este aici, așa cum am discutat deja, total absent. În primul caz cetățenii sunt subiecți juridici, inamici indispensabili partidului „fortăreață” în procesul de transformare revoluționară a societății, peremptorii semnificați. În al doilea caz, cetățenii sunt și subiecți juridici, dar și parteneri, cu drepturi minimale, ce-i drept, ai guvernării. Deși sunt